

‘छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू’ कथामा वर्गीय सीमान्तीयता

बोमबहादुर खड्का

विद्यावारिधि शोधार्थी

Doi : <https://doi.org/10.3126/pragma.v12i01.61645>

सारसङ्क्षेप

प्रस्तुत अनुसन्धानात्मक लेख महेश्विक्रम शाहद्वारा लेखिएको काठमाडौँमा कामरेड (२०६८) कथासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत ‘छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू’ कथालाई वर्गीय सीमान्तीयताको कोणबाट विश्लेषण गरिएको छ । सबाल्टन समालोचना सिद्धान्तले समाजमा दबिएका वा दबाइएका क्षेत्र, जाति, वर्ग, लिङ्ग, आदि व्यक्ती वा समुदायको अध्ययन गर्दछ । सबाल्टन शब्दको अर्थविस्तारका क्रममा सबाल्टनले सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक, लैङ्गिक, पेसाजस्ता हरेक हिसाबले तल परेका र पारिएका वर्ग वा समूहको अध्ययन गर्दछ । यसरी प्रस्तुत कथामा रहेका म पात्र, सात भाइ छोराहरू, छिमेकी, उँचो जमिन, समथल जमिन, बाह्रैकाल बग्ने पानीको मुहान आदि सन्दर्भकै सेरोफेरोमा लेख अगाडि बढेको छ । कथामा सामन्ती र विस्तारवादी विचारले निर्देशित म पात्रको छिमेकी जल, थल, अन्नपात, विज्ञान प्रविधि, धनदौलत आदिले सम्पन्नशाली भएपनि ऊ म पात्रको एक रोपनी समथल भूमि र बाह्रैकाल बग्ने पानीको श्रोतमाथि आँखा गाडि बेलाकुबेलामा बखेडा निकालेर म पात्रलाई पिरोल्छ । एक दिन छिमेकीले म पात्रलाई जग्गा उल्टोपाल्टो देखिएकाले नयाँ नापी गर्नुपर्ला जस्तो छ, भोलि नक्सा र लालपर्जा ल्याई उसको घरमा आउन निर्देश गर्दा म पात्रलाई चिन्ता प्रारम्भ भएको छ । छिमेकीले म पात्रप्रति गरेको कुचेष्टा र आफूमा उत्पन्न भएको चिन्ताका सम्वन्धमा छिमेकीको हुण्डी खाएर ढाडिएका आफ्ना सात भाइ छोराहरूसँग एक-एक गरी राय माग्छ । तर उनीहरूले पानीको श्रोत र समथल जमिन छिमेकीलाई जिम्मा दिँदा ठिक हुँने विचार राखेका छन् । यसरी सात भाइ छोराहरूले छिमेकीको प्रभुत्वस्वीकरण गरि उसकै पक्षमा वकालत गरि म पात्रलाई किनारीकृत गरेको देखिएकाले विवेच्य कथा वर्गीय सीमान्तकृत कथा हो भन्ने प्रष्ट देखिएको छ ।

प्रमुख शब्दावली : प्रभुत्वशाली, अधिनस्थ, प्रभुत्वस्वीकरण, अन्तर्द्वन्द्व ।

१, विषयपरिचय

‘छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू’ कथा कथाकार महेश्विक्रमशाह (२०२२) द्वारा लिखित कथा हो । सटाहा (२०५३), सिपाहीकी स्वास्नी (२०५९), अफ्रिकन अमिगो (२०६०), छापामारको छोरो (२०६३), काठमाडौँमा कामरेड (२०६५), ज्याक्सन हाइट (२०६९) र भुइँखाट (२०७४) कथासङ्ग्रहहरू प्रकाशित गरेका कथाकारले दस वर्षको उमेरदेखि नै कथा, कविता, निबन्ध, गीत, आदि विधामा कलम चलाएका छन् । शाहले २०३६ मा कञ्चनपुरबाट प्रकाशित हुने साप्ताहिक वार्तामा ‘आमा’ शीर्षकको कथा प्रथम पटक प्रकाशित गरेको देखिन्छ । शाह नेपाली आख्यान विधाअन्तर्गत सामाजिक यथार्थवादी धाराका २०६३ को मदन पुरस्कारबाट पुरस्कृत कथाकार हुन् । शाहका यी कथाहरूमा समाजमा भएका, आफूले भोगेका र आफ्नो वरिपरि देखिएका कुरालाई कथाका विषयवस्तु बनाउने कथाकार हुन् । उनले सामाजिक विसङ्गति, वर्गीय, जातीय, लैङ्गिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक विभेद, दमन, यौनशोषण, यौनउत्पीडन, बलात्कार, पुरुष प्रभुत्व, देह व्यापार, बालविवाह, बहुविवाह, देवकी प्रथा, उत्पीडन, माओवादी सशस्त्र द्वन्द्वले पारेको सामाजिक दुर्दान्त र दीर्घकालीन नकरात्मक प्रभाव, विभिन्न विदेशी मुलुकको विविध पक्ष एवं पात्रका मनोवैज्ञानिक समस्याको सूक्ष्म अध्ययन गरी देखिएका कुरालाई खरो रूपमा उठान गरी आफ्नो प्रभावपूर्ण उपस्थिति देखाएका छन् । आधुनिक नेपाली कथाका

अध्येता, शोधकर्ता, समिक्षक आदिका विचमा कथाकार शाहका कथाहरू अध्ययनका विषय बनेका छन् । समीक्षा तथा शोधका सन्दर्भमा शाहका कथाहरू अध्ययन गर्ने कार्य एउटा परम्परा जस्तै भएको छ । उनका कथाहरू विभिन्न सिद्धान्तका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिसकिएको भए पनि वर्गीयसीमान्तीयता सिद्धान्तका आधारमा अध्ययन विश्लेषण हुन बाँकी नै छन् । यही अनुसन्धानात्मक रिक्ततालाई पूरा गर्न प्रस्तुत लेख तयार पारिएको हो ।

२, समस्याकथन

यस 'छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू' कथामा वर्गीय सीमान्तीयताको खोजी गर्नु मुल समस्या हो । प्रभुत्वशाली वर्गले आफ्नो ज्ञान र शक्तिको निर्माणबाट अधिनस्थ वर्गसँग केकसरी सहमति र सम्झौता गर्दै आफ्नो प्रभुत्व कायम राखेको हुन्छ ? प्रभुत्वशाली वर्गको शोषणलाई अधिनस्थ वर्गले किन सहज रूपमा स्वीकार गरेको छ ? अधिनस्थ वर्गको पारिवारिक अन्तर्द्वन्द्व कसरी निर्माण गरिएको छ ? अधिनस्थ वर्गले प्रभुत्वशाली वर्गको किन प्रभुत्वस्वीकार गरि दासत्वको संस्कृति स्वीकार गर्दै परनिर्भर बनेका छन् ? भन्ने प्राज्ञिक जिज्ञासाको खोजी गर्नु यस लेखको मुल समस्या हो ।

३, अध्ययनको उद्देश्य

'छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू' कथामा सीमान्तीय वर्गको एक परिवारमा सचेत रूपमै निर्माण गरिएको निम्न वर्गीय मानसिकताका कारण सृजना भएको अन्तर्द्वन्द्वमा छिमेकीले केकसरी प्रभुत्व स्थापना गर्छ भन्ने उदघाटन गर्नु मूल उद्देश्य रहेको छ ।

४, अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

प्रस्तुत कथाको अध्ययनले यस कथामा रहेको लुप्त ज्ञानलाई वस्तुनिष्ठ रूपमा खोजी नवीन ज्ञानको प्रतिपादन गरी प्राज्ञिक वर्गमा रहेको जिज्ञासा समन गर्ने भएकोले यस अध्ययन औचित्यपूर्ण छ । भविष्यमा वर्गीय सीमान्तीयताका कोणबाट अन्य कृतिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्न मार्ग निर्देश गर्ने हुनाले यो लेख महत्त्वपूर्ण छ । यसबाट प्राप्त नवीन ज्ञानबाट पाठक, समालोचक र शोधार्थीका लागि लाभ पुग्न जाने हुँदा यो उपयोगी छ ।

५, अध्ययनको सीमाङ्कन

यस कथामा रहेको प्रभुत्वशाली वर्गका पात्रले अधिनस्थ वर्गका पात्रका पारिवारिक अन्तर्द्वन्द्व निर्माण गरि गरेको वर्गीय शोषण, अधिनस्थ वर्गका पात्रहरूले गरेको प्रभुत्वस्वीकरण, परनिर्भरता र शून्य प्रतिरोधी चेतनालाई वर्गीय सीमान्तीयताका आधारमा विश्लेषण गर्नमा सीमित गरिएको छ ।

६, अध्ययन विधि

'छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू' कथा वर्गीय सीमान्तीयताका आधारमा विश्लेषण गरिने भएको हुँदा प्राथमिक सामग्रीका रूपमा छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू कथा रहेको छ भने द्वितीयक सामग्रीका रूपमा सीमान्तीयताको कोणबाट लेखिएका पुस्तक, लेख, शोधपत्र, शोधप्रबन्ध, पत्रपत्रिका र पुस्तकालय रहेका छन् ।

प्रस्तुत अध्ययन वर्गीय सीमान्तीयताअन्तर्गत प्रभुत्वशाली वर्गबाट अधिनस्थ वर्गको परिवारलाई गरेको शोषण, अन्तर्द्वन्द्व र प्रभुत्वस्वीकरणमा केन्द्रित रहेर कथालाई वर्णनात्मक विधिबाट तथ्य विश्लेषण गरि निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

७, सैद्धान्तिक पर्याधार

‘समाजमा दबिएका वा दबाइएका क्षेत्र, जाति, वर्ग, लिङ्ग, आदि व्यक्ती वा समुदायको अध्ययन गर्ने सिद्धान्तलाई सबाल्टन समालोचना भनिन्छ। अङ्ग्रेजीबाट आएको सबाल्टन क्रिटिसिज्मको नेपाली पर्यावाचीका रूपमा किनारीकृत वा सीमान्तीय समालोचना भनि प्रयोग गरिएको छ। सबाल्टन समालोचनाले परम्परित इतिहास सम्भ्रान्त वर्गले तयार पारेका र त्यसभित्र दमितका भावना नसमेटिएकाले परम्परित सङ्कथनप्रति असहमति जनाउँदछ र इतिहासको पुनर्लेखन हुनुपर्ने मान्यता राख्दछ। यो अभियान दक्षिण एसियाली इतिहासको पुनर्लेखन गर्ने उद्देश्यका साथ रञ्जित गुहाको नेतृत्वमा भारतबाट सन् १९८० मा सुरु भएको हो’ (श्रेष्ठ, २०६८, पृ. २-६)। ‘सबाल्टन सांस्कृतिक विषयको अध्ययनसँग सम्बन्धित एउटा महत्वपूर्ण सिद्धान्त हो। यसलाई गायत्री चक्रवर्ती स्पिभाकले सतीजाने प्रथाका आधारमा पुष्टि गर्दै सती जाने नारीहरूको आफ्नो आवाज नभएकोले तिनीहरूको मनोभावना र विचारलाई प्रतिनिधित्व गर्दै बोलिदिने अरुका अभिव्यक्तिलाई सबाल्टन भनेकी छन्’ (उप्रेती, २०६८, पृ. २८५)। यसरी समाजमा हेपिएर दबिएर रहेका मानिसहरू आफ्नालागि आफै बोल्न सक्दैनन् त्यसैले समाजका बुद्धिजीवी, पत्रकार, समाजसेवी तथा सामाजिक अग्रजले उनिहरूको पक्षमा बोलिदिनु पर्छ भनेकी छन्। ‘अङ्ग्रेजी सबाल्टन शब्द इटालीका समालोचक अन्टोनियो ग्राम्सीबाट लिइएको हो’ (सुवेदी, २०६९, पृ. xix)। ‘यसले जातजाति, वर्ग, धर्म, संस्कृति, लिङ्ग, पेसा, क्षेत्र इत्यादि दृष्टिले दमित वर्गलाई मात्र नजनाई शक्तिशाली पक्षबाट दमित अवस्थामा बाँच्न बाध्य पारिएका आम समाज र राष्ट्रको अधिनस्थताको अवस्थालाई पनि जनाउँछ’ (श्रेष्ठ, २०६८, पृ. १४)। ‘सत्ता, शक्ति, बर्चश्व, आधिपत्य मुठ्याएर केन्द्रले किनारालाई कहिल्यै आफू समान हुन दिँदैन, परपरै पन्छाएर त्यो माथि अह्न, खटन र आफ्नै योजना मात्रै कार्यान्वित गरी रहन्छ’ (सुब्बा, सन् २०११, पृ. ३)। यसरी मानव इतिहासमै एउटा वर्ग सधैं अरुकै नियन्त्रण, निर्देशनमा बाँच्न विवश छ। यस हैकमवादी शासकीय शक्तिबाट उनीहरू सधैं उत्पीडित हुन्छन् र विभिन्न अवसर र भूमिकाबाट समेत उनीहरूलाई वञ्चित गरिएको हुन्छ। ‘वास्तवमा सबाल्टन शब्दको अर्थविस्तार गरेर हेर्दा दलित, पछौटेवर्ग, भूमिहीन, शोषित, लाञ्छित, धार्मिक, उच्चवर्गबाट किनारीकृत, प्रताडित र प्रपीडित त्यो कुनै समुदाय, वर्ग, जाति, नश्ल बुभुनुपर्ने हुन्छ, आजको सन्दर्भमा’ (पुलामी, सन् २०११, पृ. ५१-६३)।

यसरी हालका दिनहरूमा मूल रूपमा वर्गीय सिद्धान्तले प्रभुत्वशाली वर्ग र अधिनस्थ वर्गको घटनामा सिर्जित भएका कृति नै सबाल्टनका दृष्टिले उपयुक्त भएको पाइन्छ। सबाल्टन शब्दको अर्थविस्तारका क्रममा सबाल्टनले सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक, लैङ्गिक, पेसाजस्ता हरेक हिसाबले तल परेका र पारिएका वर्ग वा समूहलाई जनाउँछ, भन्ने कुरा उल्लिखित विभिन्न विद्वान्हरूबाट व्यक्त विचारबाट बुझ्न सकिन्छ।

८. वर्गीय सीमान्तीयता

प्रभुत्वशाली वर्गबाट अधिनस्थ वर्गलाई गरिने शोषणको प्रमुख आधार आर्थिक नै हो। वर्गीय आधारमा सञ्चालित समाजमा उच्च वर्गले आफ्नो ज्ञान, शक्ति र सत्ताको उपयोग गरी समाजमा निम्न वर्गको स्थापित ज्ञानको परम्परामाथि आक्रमण गर्छ। निम्न वर्गको राम्रा कार्य वा प्रगति, आँखालागदा बस्तुभाउ वा घरका छोरीबुहारी, अब्बल मानिएका खेतबारी जस्ता चिजहरू आफ्नो नबनाउँदासम्म उच्च वर्गको ईर्ष्या, डाहा, छटपटी, बेचैनीले छाती भतभती पोल्छ। यसै सन्दर्भमा ‘वर्तमान अर्थमा सबाल्टनले सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक, भौगोलिक, पेसा जस्ता हरेक हिसाबले तल पारिएका वा परेका तल्लो वर्ग समूहलाई जनाउँछ’ (श्रेष्ठ, २०६८, पृ. १६)। प्रस्तुत कथनानुसार समाज र सामाजिक संरचनाको प्रकृति अनुसार आर्थिक रूपमा सीमान्तीयकृत समुदायको अध्ययन महत्वपूर्ण रहेको छ।

८.१, 'छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू' कथामा वर्गीय शोषण र सीमान्तीयता

'छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू' कथामा प्रभुत्वशाली वर्गका छिमेकीबाट म पात्रको उँचो जग्गामा रहेको घर, समथल जग्गा र त्यस जग्गामा रहेको बाह्रैकाल बगिरहने पानीको धारामाथि आँखा गाडेको छ । उक्त घर जग्गा आफ्नो नबनाउँजेल पल्लो घरको छिमेकीलाई छटपटी र बेचैनीले छाती भतभती पोलेको छ । त्यसैले पल्लो घरकाप्रभुत्वशाली वर्गका छिमेकीबाट म पात्रलाई थाहा नदिई उनका सात भाइ छोराहरूलाई साम, दाम र मामका माध्यमबाट ललाइफकाई आफ्नो षडयन्त्रको जालमा पारि अधिनस्थ गरि डमरुको तालमा नाच्ने बनाइएको छ । यसै अनुरूप म पात्रलाई सीमान्तकृत गरि शोषण गर्ने कार्यको प्रारम्भ एक दिन नक्सामा जग्गा उल्टोपाल्टोको बखेडा सृजना गरि नक्सा र लालपुर्जा ल्याई आफ्नो घरमा आउन आदेशसँगै म पात्रमाथि षडयन्त्र गरि उत्पीडनमा पारेकोनिम्न साक्ष्यबाट स्पष्ट देखिन्छ :

“भोलि तपाईंको घरजग्गाको नक्सा र लालपुर्जा लिएर मकहाँ आउनुोस् । नक्सामा जग्गा उल्टोपाल्टो देखिएकाले नयाँ नापी गराउनुपर्ला जस्तो छ ।” (पृ.३६)

प्रस्तुत कथनानुसार पल्लो घरका छिमेकी प्रभुत्वशाली वर्गका अर्थात् उपरि संरचनाका व्यक्ति हुन् । यहाँ निम्न वर्गको म पात्रलाई नक्सामा जग्गा उल्टोपाल्टो देखिएकाले भोलि नक्सा र लालपुर्जा लिई आउन पल्लो घरका छिमेकीको कुटिल तहको निर्देशनमा म पात्रले हुन्छ भनेपनि उसलाई चिन्ता प्रारम्भ हुन्छ । छिमेकीको घर अत्याधुनिक प्रविधिले युक्त भएपनि म पात्रका घरमा प्राकृतिक धारो, उँचो ठाउँमा रहेको प्राचिन इतिहास भएको घरमा आँखा गाडेको छ । वर्गीय विभेदबाट ग्रस्त पुँजीवादी समाजमा मानिसको इज्जत, मान, सम्मान उसको धनसम्पत्ति र आर्थिक सम्पन्नताले निर्धारण गर्ने भएकाले उच्च वर्गका छिमेकीले स्वाभाविक रूपमा म पात्रलाई नक्सा र लालपुर्जा लिएर आफूकहाँ आउनु भनी आदेशात्मक भाषा प्रयोग गरेको छ । यहाँ छिमेकीले म पात्रलाई स्वाभाविक रूपमा आदेशात्मक भाषा प्रयोग गर्नुका पछाडि मस्तिष्कमा गोबर भरिएका सात भाइ छोराहरूले पल्लो घरका छिमेकीको सित्तैमा नुनपानी खाई पतित र दलाल भएका कारण आज म पात्रलाई सीमान्तकृत गर्दै लालपुर्जा लिएर आउन आदेश गर्ने भएको छ । यहाँ 'फुटाउ र रजाइँ गर' को सिद्धान्तानुसार प्रभुत्वशाली वर्गका छिमेकीले सर्वप्रथम म पात्रका सात भाइ छोराहरू प्रत्येकको एक-एक गरि नाडी छाम्ने काम गर्‍यो । म पात्रका सात भाइ छोराहरूलाई छिमेकीको आलिसान महलमा रहे भएका भौतिक सुविधा प्रदान गरि भोग गर्ने बानी निर्माण गरियो । त्यसै अनुरूप यी दलाली र पथभ्रष्ट सात भाइ छोराहरू सुविधा भोगी परजीवी बने । त्यसैले यहाँ घरको शत्रु विभिषण भएकाले म पात्रलाई घरको न घाटको बनाई पल्लो घरको छिमेकीले शोषण गरि सीमान्तकृत गरेको छ ।

वर्गीय आधारमा ज्ञान, शक्ति र सत्ताको उपयोग गरिने समाजमा निम्न वर्गका कार्य, प्रगति, सम्पत्ति आदिले प्रभुत्वशाली वर्गलाई मानसिक छटपटी हुनुको साथै ईर्ष्याभावले जलन गराउँछ, र त्यसैको परिणामस्वरूप प्रभुत्वशाली वर्गले निम्न वर्गको कमीकमजोरी पहिचान गरि त्यसमाथि विभिन्न बखेडा सृजना गर्दै जालभेलको माध्यमबाट शोषण गर्छ । त्यसैले म पात्रकोघरभित्रको बाबुछोराहरू बिचको असमझदारी र मनमुटावमा पल्लो घरका छिमेकीले खेल्दै म पात्रको घरमा सुखमा हाँस्न र दुःखमा रुन पनि नहुँने स्थिति सृजना भएको छ । म पात्रको घरबाट आएको सानो आवाजको विषयलाई लिएर प्रभुत्वशाली वर्गका छिमेकीले मपात्रलाई धम्क्याई वर्गीय शोषण गरी सीमान्तकृत गरेको कुरा निम्न साक्ष्यबाट स्पष्ट हुन्छ :

हामीहरूले आफ्नो घरभित्र सुखमा हाँस्न र दुःखमा रुन पनि हुँदैन । सानो आवाज आउन पनि हुन्न, 'तिम्रो घरमा कति किचलो हुन्छ हँ ? तिम्रो घरबाट आउने आवाजले गर्दा मेरो घरको सिंह राम्ररी सुत्न पनि पाउँदैन । तिम्रीहरू सुधिँएनौ भने राम्रो हुन्न है' भनेर त्यो छिमेकीले बारम्बार मलाई धम्क्याएको धम्क्याउँ छ । तिम्रीहरूलाई भने कुनै मतलब छैन । (पृ.३८)

प्रस्तुतकथनानुसार प्रभुत्वशाली वर्गका पल्लो घरको छिमेकीले म पात्रको घरबाट आएको सानो आवाजलाई तिम्रो घरबाट आउने आवाजले गर्दा मेरो घरको सिंह सुत्न नपाएको कुरा उल्लेख गर्दै म पात्रको परिवारहरू

नसुधिएमा नराम्रो हुने भनिसात भाइ छोराहरूको छिमेकीप्रतिको दलाली कै कारण धम्कीसँगै ठाडो चुनौती म पात्रलाई दिएको छ । यहाँ पल्लो घरको छिमेकीले म पात्रलाई अधिनस्थ गरि अधिनायकत्व प्रदर्शन गरेको छ । यहाँ म पात्रलाई निम्न कोटिको भाषाको माध्यमबाट उपेक्षा र उपहासपूर्ण व्यवहार गरि सीमान्तकृत गरिएको छ ।

८.२. अधिनस्थ वर्गको पारिवारीक अन्तर्द्वन्द्व, प्रभुत्वशाली वर्गको प्रभुत्वस्वीकरण र परनिर्भरता

कथाकार महेशविश्रम शाहले 'छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू' कथा समाजको प्रभुत्वशाली वर्गका छिमेकीबाट निम्न वर्गका अर्का छिमेकी म पात्रको घरका सात भाइ छोराहरूलाई स्वार्थपूर्ण गरिएको दानको खाना, नाना, आवास, पैसाले आफू अनुकूलको प्रयोग गर्न सक्ने गरी कठपुतली बनाएको छ । यसैको आडमा म पात्रमाथि अनेक कोणबाट दबाव र तनाव दिई उँचो जग्गामा रहेको घर, समतल जग्गा र त्यस जग्गामा रहेको बाह्रैकाल बगिरहने पानीको धाराको विषयमा पारिवारका बाबु छोराहरूमा वैमनस्यता र अन्तर्द्वन्द्व ल्याई विषम परिस्थिति सिर्जना गरि सात भाइ छोराहरूको दलाली नोकरशाही प्रवृत्तिबाट प्रभुत्वशाली वर्गको प्रभुत्वस्वीकरणबाट आफूहरू र घरका बाबुआमालाई समेत फर्कनै नसक्ने गरी दलदलमा भासि परनिर्भर बनाएको कथा हो । म पात्रलाई छिमेकीले फोनबाट नक्सामा जग्गा उल्टोपाल्टो देखिएकाले भोलि नक्सा र लालपुर्जा ल्याई आफ्नो घरमा आउनु भनेसँगै आफ्ना सात भाइ छोराहरूलाई बोलाई केकसो गरौं भनि रायसल्लाह मागेको कुरा निम्न साक्ष्यबाट स्पष्ट हुन्छ :

पल्लो घरको छिमेकीको नियत खराबजस्तो छ । ऊ साँधसिमाना मिचिएको निहुँमा हाम्रो घरजग्गा हडप्न चाहन्छ । जग्गाको नक्सा र लालपुर्जा लिएर आउनु भनी उसले मलाई टेलिफोनमा जनाउ दिएको छ । (पृ. ३७)

प्रस्तुत कथनानुसार म पात्रले छोराहरूलाई पल्लो घरको छिमेकीको नियत ठिक नभएको, साँधसिमाना मिचिएको निहुँमा हाम्रो घरजग्गा र पानीको श्रोत हडप्न खोजेको छ भन्ने सूचना छोराहरूलाई दिइरहदा उनिहरू रिसले मुरमुरिँदै खरो रूपमा प्रतिवादमा उत्रदै छिमेकीलाई पिट्न दौडिनु पर्ने थियो । तर उनिहरू त्यसो नगरी एकआपसमा मुखामुख गर्दै चुपचाप बसे । आफ्नो सामुहिक भनाइको सन्दर्भले छोराहरूमा कुनै प्रभाव परेको नदेखी म पात्रले सातभाइ छोराहरू यही प्रश्न सबैलाई एकएक गरि सोध्ने क्रममा छोरो नं. १ लाई सोध्दा उसलेछिमेकीप्रति सदाशयको भाव देखाउँदैजग्गाको लालपुर्जा र नक्सा लिएर आउनु भन्दैमा आत्तिनुपर्ने के अवस्था छ र बा ?आखिर उनी हाम्रा राम्रा छिमेकी हुन् । हामीलाई गाब्रोसाब्रो परेको बेला काम लाग्छन् भनेर जवाफ दिँदा उसले बाबुलाई निरास बनायो । जेठो छोराको मति विग्रिएको अनुभूति गरी छोरो नं. २ बाट केही समाधान निश्कन्छकि भन्ने आशाले हेर्दा उसले त्यो छिमेकी अड्कललाई लालपुर्जा दिँदा हाम्रो जमिन हडप्ला जस्तो लाग्दैन वा उसलाई के कमी छ र ? भनि प्रतिप्रश्न गर्छ । उसको ठूलो बगौँचामा बाह्रैमास मीठा-मीठा फलहरू लाग्छन् भन्दै ऊ छिमेकीको बगौँचातर्फ हेर्दै बखान गर्न थालि निरास बनायो । त्यसैगरी छोरो नं. ३ लाई सोध्दा उसले जेठा र माहिलालाई कुनै सरोकार छैन भने मैले मात्र किन टाउको दुखाउनु वा भनेर ऊ पनि पन्छियो । त्यसैगरी छोरो नं. ४ ले आफ्नी छोरी छिमेकीको नातिनीसँग उसकै घरमा खेल्ने, उसकै घरमा खाना, नास्ता खाने गरेकै भरमा छिमेकीलाई चिडाउन नहुँने, विवाद बढाउन नहुँने भनेर ऊ पनि विवादबाट उम्कियो । छोरो नं. ५ ले समथल आधा रोपनी जग्गा छिमेकीलाई माछापोखरी बनाउनलाई बेचन सुभाउँदै गाँडमाथिको खटिरा बन्यो । छोरो नं. ६ ले घर परिसरमा रहेको प्राकृतिक धारो छिमेकीलाई दिने कुरा गरी घटाइदे गाँड भनेको ता थपिदे गाँड बन्यो । ऊ छिमेकीले बनाएको कोकाकोला र फेन्टा खान पाएको क्षणिक स्वार्थमा मस्त छ । म पात्र सबै छोराबाट निरास भै सानोमा राष्ट्रवादी र क्रान्तिकारी देखिने आशलागदो छोरो नं. ७ को आशले हेर्दा छिमेकीको व्यवहार आजकल सच्चि सकेको र ऊ सर्वहाराको अभिभावक भै सकेको विचार राख्यो । छोराहरूको राय र सुभावाको आधारमा सात भाइलाई छिमेकीलेकुनैकुनै तहबाट हुण्डी खुवाएर आफू अनुकूलका दास मनोवृत्तिका नोकरशाही बनाई सकि म पात्रका

परिवारकाविच अन्तर्द्वन्द्व सिर्जना गरेको स्पष्ट हुन्छ। यी सातभाइ छोराहरूले आफ्नो इमान र स्वाभिमान गुमाई पल्लो घरको छिमेकीबाट कुनैकुनै तहबाट आफूलाई विक्री गरी प्रभुत्वस्वीकरण गर्दै परनिर्भर हुँदै सीमान्तकृत बनिसकेको कुरा छिमेकीप्रति उनिहरूले देखाएको सदासयताको प्रतिक्रियाबाट स्पष्ट हुन्छ।

प्रभुत्वशाली वर्गका छिमेकीले म पात्रलाई सीमान्तीकरण गर्ने क्रममा अन्तरद्वन्द्वका दुई पाटामध्ये पहिले म पात्र र उनका सात भाइ छोराहरूको अन्तरकलहमा परिचालित अन्तरद्वन्द्वले काम गरेको थियो। अहिले यहाँ सात भाइले उच्चवर्गका छिमेकीको चाकडी चाप्लुसी गरेर, जुठोपुरो खाएर, जडेरी लगाएर आफ्नै परिवारमाथि धाकधक्कु लगाई आफू-आफूमा फरक देखिन खोज्दै म पात्रका सात भाइ छोराहरू सवर्गीय अहितमा र परवर्गीय वा छिमेकीको हितमा काम गरिरहेका छन् भन्ने कुरा उनिहरूको विचारबाट स्पष्ट भयो। अहिले यहाँ म पात्रको परिवारमा असमझदारी, आपसी बेमेल, मनमुटाव ल्याउन स्वचालित अन्तरद्वन्द्वले काम गरेको छ। घरका गोप्य रहस्यहरूको भेद छिमेकीलाई खोली उसलाई अझ बलियो बनाई आफ्नो परिवारलाई कमजोर बनाई किनारीकृत गर्ने खेलमा लागेका छन्। बाबुले सात भाइ छोरासँग मागेको सवालका सन्दर्भमा छोराहरूले दिएको जवाफमा मेरो जवाफ ठीकभनी प्रमाणित गर्न कम्मर कसेर लागेका सात भाइका विवादको खलबल छिमेकीको कानसम्म पुग्यो। साँझको समय पल्लो घरको छिमेकीले म पात्रको घरभित्रबाट आइरहेको भगडाको कोकोहोलोलाई मिलाउन एक्कासी दूत पठाएको यस साक्ष्यबाट स्पष्ट हुन्छ: “म पल्लो घरको छिमेकीको दूत हुँ। तपाईंको घरभित्रबाट आइरहेको कोकोहोलो सुनेपछि तपाईंहरूको घरभित्रको भगडा मिलाउन मलाई पठाउनुभएको हो।” (पृ. ४३)

प्रस्तुत कथनानुसार म पात्रको घरमा सात भाइ छोराको र म पात्रको घरभगडा मिलाउनेको नाममा पल्लो घरको छिमेकीले आफ्नो दूतप्रवेश गराउँदा कथाले महत्वपूर्ण मोड ल्याएको छ। यहाँ सात भाइले आफ्नो घर फुटाई गंवारलाई लुटाइ भनेजस्तै आफ्नो भइरहेको सम्पत्तिमा स्वाभिमानपूर्वक परिश्रम गरी नखाने, आफ्ना बाबुले गरी खाएको पनि रिस, डाह, ईर्ष्या गर्ने भाइमारा दानवी प्रवृत्तिले आफू र सवर्गीलाई सुदीर्घ सीमान्तीकरण बनाई राख्ने काम गरेको स्पष्ट हुन्छ। यसले उच्चवर्गको छिमेकीलाई अझ बलियो र शक्तिशाली बनाई राख्ने र म पात्रको परिवार सीमान्तीकरण भै छिन्नबिन्न बन्ने काम गरेको छ। बिना निमन्त्रणा आएको दूतले आफ्नो साथमा ल्याएको सुरक्षा छाता देखाउँदै यो छाता जुन व्यक्तिले ओढेछ, त्यही व्यक्तिले यस घरको नेतृत्व गर्छ भन्दा त्यो सुरक्षाको छाताभित्र आफूलाई पार्न यी सात भाइहरू आफू-आफूमा लुछाचुँडी, लछारपछार गर्छन्। यहाँ आफ्नो शुरुआत आफ्नो घरका बाबुलाई नमानि आफ्नो सुरक्षा बाहिर छिमेकीलाई दिने नोकरशाही प्रवृत्तिले बाबु दिक्क र हैरान परेको छ। आफ्नो घरको समस्याका समाधान आफै नखोजी छिमेकीको आसमा बाँच्नेस्वामीभक्ति वा प्रभुत्वस्वीकरण बाँदर प्रवृत्तिले परिवारमा अन्तर्घाती का भएको छ। यी सात भाइ छोराहरूको मानसिक दास प्रवृत्तिको विचारले छिमेकीको प्रभुत्वस्वीकार गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत विवेच्य कथाका अनुसार सात भाइ छोराको कुकर्मले छिमेकीबाट आयातित राजनीतिक, प्रशासनिक, भौतिक वस्तु आदि कुराको परनिर्भरताले परिवारको आन्तरिक एकता एवं विकासमा दीर्घकालिन असर पारि सीमान्तकृत बनाउन लागेको देखिन्छ।

१.९ निष्कर्ष

कथाकार शाहको ‘छिमेकीको छाता र छाडा छोराहरू’ कथा म पात्रको उँचो स्थानमा घर, बाह्र महिना बगिरहने पानीको श्रोत र घरमुनि समतल जमिनमाथि पल्लो घरको प्रभुत्वशाली वर्गको छिमेकीले आँखा गाडेको एक पारिवारिक-सामाजिक प्रसङ्गलाई अभिधात्मक तहबाट अगाडि सारेर कथालाई उठान गरिएको छ। यसरी म पात्रबाट सिधै सम्पत्ति हडपन नसक्ने देखिएपछि छिमेकीलेसात भाइ छोराहरूको उमेर र चाहनाअनुसार खाना, नाना, आवास, पैसा, सवारी साधन, फलहरू दिएर आफू अनुकूलबनाई परवर्गीय हितमा र सवर्गीय अहितमा काम गर्ने बनाएको छ। पल्लो घरको छिमेकी म पात्रको आँखामा उत्पीडक, शोषक ठहरिए पनि सातै भाइको आँखामा ऊ असल अभिभावक, मार्गदर्शक, आश्रयदाता र असल मालिक बनेको छ।

कथामा छिमेकीले म पात्रलाई एक दिन जग्गा उल्टोपाल्टो देखिएकाले नयाँ नापी गर्नुपर्ला जस्तो छ, भोलि नक्सा र लालपुर्जा ल्याई उसको घरमा आउन निर्देश गरेको छ । छिमेकीले म पात्रप्रति गरेको कुचेष्टा र आफूमा उत्पन्न भएको चिन्ताका सम्बन्धमा छिमेकीको हुण्डी खाएर ढाडिएका आफ्ना सात भाइ छोराहरूसँग एक-एक गरी राय माग्ने काम गरेको छ । तर उनीहरूले पानीको श्रोत र समथल जमिन छिमेकीलाई जिम्मा दिँदा ठिक हुँने विचार राखेका छन् । यसरी सात भाइ छोराहरूले छिमेकीको प्रभुत्वस्वीकरण गरि आत्मसमर्पण गरेको र उसकै पक्षमा वकालत गर्दै म पात्रलाई किनारीकृत गरेको देखिएकाले विवेच्य कथा वर्गीय सीमान्तीयता कथा हो भन्ने निष्कर्ष रहेको छ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

- उप्रेती, सञ्जीव (२०६८). *सिद्धान्तका कुरा*. (चौथो संस्क.) काठमाडौँ : अक्षर क्रियसन्स नेपाल ।
- कोइराला, नरेन्द्रप्रसाद (२०६९). 'माच्यो च्याड्बा माच्यो असिनामा पाच्यो कथामा सबाल्टर्न' *प्राज्ञिक संसार*. काठमाडौँ : वर्ष १, अङ्क ६, पृ. ४८-५३ ।
- गैरे, शंकरप्रसाद (२०७९). 'भर्जिन : कथामा सबाल्टर्न' *प्राज्ञिक विमर्श*. काठमाडौँ : वर्ष ४, अङ्क ७, पृ. ७७-८४।
- पुलामी, बासुदेव (सन २०११). 'किनाराका आवाजभित्र सबाल्टर्नका स्वरहरू' *किनारा विमर्श*. (ले.सम्पा.) मनप्रसाद सुब्बा र रेमीका थापा. दार्जीलिङ : गामा प्रकाशन, पृ. ५१-६३ ।
- शाह, महेशविक्रम (२०६८). *काठमाडौँमा कामरेड*. (दोस्रो संस्क.) काठमाडौँ : समग्र प्रकाशन ।
- श्रेष्ठ, तारालाल (२०६८). *शक्ति, स्रष्टा र सबाल्टर्न*. काठमाडौँ : डिस्कोर्स पब्लिकेसन ।
- सुवेदी, अभि (२०६८). 'सबाल्टर्न. इतिहास र बोली'. *शक्ति, स्रष्टा र सबाल्टर्न*. तारालाल श्रेष्ठ डिस्कोर्स पब्लिकेसन. पृ xxii ।